

ФОРМУВАННЯ МОРАЛЬНО – ЕТИЧНИХ ЦІННОСТЕЙ ЯК ОСНОВА СОЦІАЛІЗАЦІЇ ДОШКІЛЬНИКА

Токарєва Л.Д.

Постановка проблеми. Сьогодні ми відчуваємо посилену увагу до проблеми духовних, моральних і ціннісних аспектів життєдіяльності дитини дошкільного віку, як фактору її повноцінного психічного і соціального розвитку, яку він засвоює у процесі соціалізації.

Політичні зміни, економічна, соціальна і духовна криза пострадянського українського суспільства негативно вплинули на пересічну сім'ю, зруйнувавши багато морально – етичних, духовних цінностей. У батьків на першому плані постало матеріальне забезпечення дитини. У сучасному суспільстві матеріальні цінності домінують над духовними, тому найчастіше у дітей уявлення про любов, доброту, милосердя, справедливість хибні. Отож, головною метою дошкільного виховання є формування всебічно розвинутої особистості зі стійкими моральними устоями.

Становлення особистості, становлення ціннісних орієнтирів, формування і розвитку дитини в сучасному соціопросторі, обумовлені соціальними впливами, характером суспільства, в якому вона живе, шляхом цілеспрямованого вихован-

ня, відомого як процес соціалізації, позитивною психологічною атмосферою сім'ї, потенціалом батьків, світом її розваг, інтересів, звичаїв та традицій.

Особистісний розвиток дитини дошкільного віку неможливий без допомоги дорослого. Саме стосунки з дорослими презентують дитині суспільство, різноманіття відносин у ньому й уперше включають її в соціальну взаємодію. Показником соціалізації особистості є її зверненість до інших.

Соціалізація – це процес і результат включення індивіда в соціальні відносини. Вона здійснюється шляхом засвоєння й відтворення індивідом соціального досвіду. У результаті соціалізації індивід засвоює стереотипи поведінки, норми й ціннісні орієнтації соціального середовища, у якому він функціонує, стає особистістю і здобуває необхідні для життя серед людей знання, уміння, навички, тобто здатність спілкуватися й взаємодіяти з іншими людьми. [6].

У процесі соціалізації дитина вчиться того, як себе поводити, емоційно реагувати на різні ситуації, співпереживати та проявляти різні почуття; як пізнавати навколишній природний і соціальний світ; як організувати свій побут; яких морально – етичних орієнтирів дотримуватися; як ефективно брати участь у міжособистісному спілкуванні і спільній діяльності.

Соціалізується дитина не пасивно, приймаючи різні види впливу, зокрема й виховні, а поступово переходячи від позиції об'єкта соціального впливу до позиції активного суб'єкта. Тому так важливо організувати постійний вплив дорослого на дитину. Основними ж засобами створення, зберігання та передачі загальнолюдських норм, цінностей, досвіду є мова, мовлення, писемність, різновиди мистецтва, традиції, звичаї, народна творчість, сховища духовної культури (музеї, бібліотеки), джерела масової інформації (телебачення, преса, радіо тощо).

Більшість авторів Божович Л.І., Ільчиков М.З., Киричук О.В., Лукашевич М.П., Матюша І.К., Мудрик А.В., Москаленко В.В., Смирнов Б.А. та багато ін. визнають в якості основних інститутів соціалізації систему навчання і виховання, і вважають, що саме "виховання є ведучим і визначаючим початком соціалізації. Ядро виховання визначає процес передачі накопичених минулими поколіннями знань і культурних цінностей, тобто освіта" [5].

Загальновідомо, що сім'я виконує виховну функцію, забезпечує процес первинної соціалізації дитини, завдяки чому відбувається різнобічне пізнання нею соціальної дійсності, оволодіння навичками індивідуальної і колективної роботи, взаєморозуміння і співіснування з іншими людьми, залучення до національної та загальнолюдської культури. В загальному плані сім'я має унікальні можливості для передачі дітям соціальної програми суспільства – його цілей і цінностей, засобів якими вони досягаються і зберігаються.

Основною задачею дорослих є передача дитині тих моральних цінностей і норм поведінки, які відповідають вимогам суспільства. Якщо ж дитина не засвоює позитивний соціальний досвід, не може адаптуватися до взірців поведінки і вимогам старших, (які в даній ситуації уособлюють для дитини соціум в цілому), то процес соціалізації порушується, а поведінка дитини стає соціально дезадаптованою.

Мета статті. Метою нашої статті стало дослідження з формування морально – етичних цінностей як основи соціалізації дошкільника в сім'ї. Предметом нашого дослідження стала сім'я зі своєю виховною функцією. В дослідженні ми виходили з того, що саме в процесі родинної соціалізації діти з раннього дитинства включаються в систему суспільних відносин і набувають досвіду, суспільного життя, отримують перші зразки моральності, готуються до самостійності, засвоюючи трудові навички, систему знань та умінь.

Аналіз досліджень. Аналіз наукових джерел допоміг нам з'ясувати деякі питання, які торкаються сім'ї, сімейного спілкування в сімейному колі, родинної передачі знань через традиції та звичаї. З'ясувати, що сім'я завжди була і є тим первинним середовищем, тим соціальним осередком, де відбувається, становлення її як особистості.

На протязі десятиліть в психологічній літературі науковці доводили, що саме сім'я має великий потенціал і унікальні можливості, щоб закласти в дитині той психічний і моральний фундамент, на якому в подальшому житті буде будуватися все її особисте життя і діяльність. Психологічні особливості дитини її духовна, моральна та емоційна сфера формуються умовами життя, які створюють для неї батьки. Сім'я призвана здійснювати функції духовного спілкування, матеріального забезпечення, відповідає за організацію дозвілля, взаємну моральну та духовну підтримку, виховання дітей. Якщо порушується хоча б одна із цих функцій, це може спричинити зміни в психічному стані дитини. (Божович Л.І., Виготський Л.С., Ельконін Д.Б., Гіпенрейтер Ю.Б., Запорожець О.В., Корчак Я., Котирло В.К., Кулачківська С.Є., Ладивір С.О., Макаренко А.С., Мухіна В.С., Сухомлинський В.О., Співаковська А.С., Петровський В.А., Тищенко С.П. та ін.

Вищезгадані науковці вважають період дитинства вирішальним і, в значній мірі, визначаючим усе наступне життя людини. Бо саме в дитинстві, дякуючи надзвичайній гнучкості нервової системи найбільш інтенсивно відбувається засвоєння знань, норм поведінки і спілкування, найпростіших видів діяльності. Особливо суттєве значення на цій стадії має засвоєння мови, мовлення, як засіб спілкування між людьми.

Надважливу роль у формуванні особистості дитини має потреба в спілкуванні з однолітками, одержуючи позитивний досвід співробітництва і взаємодопомоги. У дитини з'являється потреба регулювати взаємовідносини і з однолітками і з дорослими, складаються норми моральної поведінки, з'являються моральні почуття. Правильно засвоєні ролі, почуття, якості у сім'ї, у родинному колі, ведуть до успішної соціалізації.

Відомо, що дитина не народжується з готовою моральною свідомістю, їй не властиві жодні моральні погляди, азбуку моральності дитина починає засвоювати з молоком матері, спілкуючись з найближчими для неї людьми. Вже з раннього віку через спілкування з близькими їй людьми, стверджують Венгер Л.А., Запорожець О.В., Котирло В.К., Кулачківська С.Є., Ладивір С.О., Неверович Я.З., Сухомлинський В.О. та ін., дитина вчиться засвоювати поступово розуміючи і осмислюючи їх значення. Через сімейну практику спілкування, через близьких людей залежатиме, якими моральними категоріями буде мислити дитина, якими очима бачитиме світ, що викликати у неї співчуття чи ненависть.

На думку О. Кононко, необхідно "оснащувати дошкільника навичками практичного життя, навчати пристосовуватися до нових умов, виробляти гнучкість поведінки, виховувати творче ставлення до дійсності; вправляти в умінні виявляти волю, впливати нею на імпульсивні бажання". Такий підхід батьків у здійсненні виховного впливу сприятиме тому, що "на кінець дошкільного дитинства складуться біль-менш сталі особливості особистісного реагування на те, що відбувається поруч; вибудовується ієрархія мотивів – дитина почне усвідомлювати, в якій послідовності й чому доцільно діяти так чи інакше"

Провідним видом діяльності дошкільника є гра, в процесі якої вона здобуває знання, навички елементарної трудової діяльності, засвоює норми спілкування, норми поведінки, засвоює і виконує правила гри, де навчається програвати соціальні ролі, та навчається відчувати той моральний підтекст, ті моральні переживання, які панують в даний час.

Сукупність ціннісних орієнтацій сім'ї визначають її інтереси, потреби і мотиви, матеріальні і духовні запиту, на основі яких вона вибудовує певну модель життя, здійснює сучасну і проектує свою майбутню діяльність.

Соціалізація у сім'ї та її морально – етична складова, реалізуються головним чином через особистий приклад батьків та інших членів сім'ї і тому, виховання дітей має спиратися саме на певну систему орієнтирів, духовних цінностей, які шануються і підтримуються у сім'ї. І саме від них, в першу чергу, залежатиме якими моральними категоріями буде мислити дитина, якими очима бачитиме світ, що буде викликати у неї співчуття чи ненависть.

В парадигмі ціннісних орієнтацій, психолого – педагогічна практика свідчить, що сім'я покликана виховувати дітей здатними до переживань, учти їх високих і прекрасних почуттів любові, дружби, відвертості. Тому батькам самим повсякчас треба спілкуватись як між собою, так і з дітьми, розділяючи з ними свої радощі і турботи. Саме за таких умов дитина починає розуміти, що таке любов, довір'я, піклування про близьких. У сім'ї вона по – справжньому вчиться любити іншу людину, пізнавати цінність таких понять, як доброта, безкорисливість тощо.

Отже, у процесі соціалізації дитина засвоює цінності, переконання, суспільно ухвалені форми поведінки, які необхідні їй для нормальної життєдіяльності в колективі. Тобто, вона навчається жити і діяти разом з усіма. Саме через контакти, взаємини дитина починає правильно сприймати і оцінювати себе та інших. Саме в процесі соціалізації дитина збагачується досвідом минулих поколінь їх надбанням, всмоктує, вбирає все те, що потрібно саме їй, тобто стає особистістю.

Варто сказати, що дошкільне дитинство – це період найбільш інтенсивного засвоєння моральних візрів, народження моральної регуляції поведінки на основі виникнення ієрархії мотивів поведінки.

Саме в сімейному колі розвивається вся палітра дитячих емоцій і почуттів, дякуючи яким вона засвоює соціальний досвід, переймає сімейні традиції. Дякуючи побутовим і святковим традиціям дитина одержує приклад певних моральних вчинків, прилучається до праці. Вчиться налагоджувати себе на співдружність і співробітництво з іншими, вчиться прислухатися до поглядів і оцінок інших. Отже, сімейні стосунки, психологічна атмосфера сім'ї її емоційний настрій служить для дитини соціальним зразком моральної поведінки.

Ведучим у формуванні особистості дитини Маркова Т.А., Нечаєва В.Г., Мухіна В.С. та ін., вважали саме моральну атмосферу життя в сім'ї, її уклад, стиль виховання і спілкування. Під цими поняттями вони розуміли соціальні установки і систему цінностей сім'ї, взаємодію членів сім'ї один з одним і з оточуючими людьми, сімейні традиції, педагогічну і психологічну культуру і компетентність батьків, їх уміння організувати життя і діяльність в сім'ї.

Дорослому довірена велика місія супроводити дитину в цей безмежний оточуючий світ, організовуючи її сприймання і дії, створюючи "базу розвитку", на якій буде будуватись спілкування. А розумне, ділове, душевне, емоційне спілкування з близькими, краса рідної природи, рідної мови, народні пісні, мамині коліскові і цікаві книжки, прочитані разом – воістину є джерелом духовності дитини. І тільки згодом, у подальшому своєму житті особистість частіше за все орієнтується на ті ідеали, на ті ціннісні орієнтири і традиції, які шанувались у сім'ї, і з часом вона насичує їх новими знаннями, новими ідеями і новими фарбами життя.

В ході соціалізації дошкільнику належить навчитися керувати власною поведінкою, дотримуватись норм і правил, які пред'являють оточуючі, долати свої інстинктивні, природні імпульси, відмовлятися від певних бажань, змиритися з частковим задоволенням потреб. Виходячи в широкий і безмежний світ, сповнений протиріч, у дитини повинні бути сформовані чіткі моральні орієнтири, які і входять до системи моральних цінностей, що допоможе їй керуватися у всіх життєвих ситуаціях. І саме ці орієнтири, цей "моральний компас" дають батьки дітям. З часом багато чого додається до характеру людини на протязі її подальшого життя, спілкування з різними людьми, її власною діяльністю, і все таки нові впливи будуть накладатися на те, що вже в ній є, на той фундамент, який закладено з дитинства.

Але для того, щоб моральні уявлення стали основою поведінки дитини, вони повинні знайти опору у її власному досвіді. І завдання батьків не в тому, щоб нав'язати дитині моральні формули у готовому вигляді, а в тому, щоб організувати її поведінку відповідно до моральних норм.

Виходячи із вищесказаного можна підвести підсумок, що сім'я, спираючись на "зону найближчого розвитку дитини" (Л.С.Виготський), готує її до засвоєння соціальних норм, цінностей і стереотипів певної культури. А найкращими взірця-

ми у моральному вихованні є не тільки постаті батьків, але і українські народні традиції, сімейні традиції побутові та святкові.

Висновки і перспективи. Виходячи із сучасного стану розвитку суспільства, з аналізу досліджень останніх років бачення науковців збігаються з нашою думкою про те, що перш за все дітям дошкільного віку потрібно засвоїти моральні норми, які будуть визначати, власне, їх подальшу поведінку. Бо саме у дошкільному віці, у колі сім'ї закладаються такі важливі якості як доброта, чуйність, ввічливість, турботливість, тощо, які потрібні для соціалізації дитини. Саме в цьому віці батьки мають допомогти дитині формуванню її адекватної поведінки та самооцінки, допомогти їй встановленню контактів з однолітками та з іншими дорослими (міжособистісні стосунки), та в оволодінні навичками навчальної діяльності.

Сім'я грає ведучу роль в процесі соціального розвитку і формування особистості. Специфіка сімейного виховання залежить від установок, ціннісних орієнтацій батьків, їх культурно – освітнього рівня, соціального рівня, місця проживання, рівня матеріального забезпечення, а саме найважливіше, характер взаємодійносин одне з одним.

Морально – етичне, духовне виховання передбачає формування у дітей високої духовності та моральної чистоти. Складність цього завдання в тому, що воно вирішується, як правило, через добре поставлене в духовно-моральному аспекті життя сім'ї, суспільного ладу, вчинки людей, приклад батьків. Власне, духовність виховується духовністю.

І завжди слід пам'ятати, що сім'я є природним середовищем первинної соціалізації дитини, джерелом її матеріальної та емоційної підтримки, засобом збереження і передання культурних цінностей від покоління до покоління.

ЛІТЕРАТУРА

1. Воспитание гуманных чувств у детей (В.К. Котырло, С.Е. Кулачковская, С.А. Ладывир и др., Под ред. Л.Н. Проколиенко, В. Котырло. – К.: Рад. Шк., 1987. – 174 с.
2. Мухина В.С. Психология дошкольника. Учеб. Пособие для студентов пед. Ин-тов и учащих пед. Училищ. Под ред. Л.А. Венгера. М.: Просвещение, 1975. – 240 с.
3. Божович Л.И. Личность и ее формирование в детском возрасте. Психологическое исследование. – М.: Просвещение, 1968.
4. Лукашевич Н.П. Социология воспитания. – К.: МАУП, 1996.
5. Матюша І.К. Особистість і колектив як цілісна гармонійна система (психолого-педагогічний аспект). – К.:ІЗМН, 1997.
6. Психологія особистості: Словник – довідник / За ред. П.П. Горностая, Т.М. Титаренко. – К.: Рута, 2001. – 320 с.